

A fordítók helyzetéről

/Az 1974. május 8-án Nizzában megrendezett
VII. Fordítói Világkongresszuson tartott előadás *
kivonata/

A fordítók helyzete ma sokfelé siralmas, anyagi helyzetük pedig szánalmas. Jóllehet, ez a megállapítás néhány gazdag ország beérkezett fordítóinak szemében túlzottnak tűnhet, azt a fordítók társadalmi helyzetéről és kereseti viszonyairól a FIT tagegyesületei körében lefolytatott vizsgálat eredményei egyértelműen igazolják.

Pedig az i.e. 3000-ben, Egyiptomban, a tolmácsok - a ránk maradt fölíratos emlékek szerint - ugyancsak megbecsült helyzetet élveztek. Ilyen címeket viseltek: "a tolmácsok főnöke, a követségek vezetője, a fehér bika védelmezője, udvari méltóság".

I.e. 1900 tájáról már sumér-akkád kétnyelvű, illetve sumér-akkád-hurrita-ugarita négy nyelvű szótárakat is ismerünk, ami arra enged következtetni, hogy azokban az időkben már élénk fordítási tevékenység folyhatott. A nyelvi közvetítést azonban ezidőtájt bizonyos mitikus köd lebegte körül. A több nyelvet ismerő embert az istenek küldöttjének tekintették.

A római birodalom fennállása idején a fordítás főként görög-latin, a tolmácsolás pedig latin-barbár nyelvek viszonylatban virágzott.

A középkorban a latinból és a latinra való jogi-államigazgatási fordítások /adománylevelek, okiratok, ítélezések/ játszottak nagy szerepet. Az 1125 és 1284 között működött toledói "fordítóirodában" azonban már tudományos: matematikai, csillagászati és egyéb szövegeket is fordítottak arabból és héberből. Vagyis a szakfordítás is előre tört.

A reneszánsz visszaszorította a latint, kifejlődtek a nemzeti nyelvek, ami növelte a fordítások iránti igényt. A 19. század közepétől, főként pedig a második világháború után alakult ki a mai helyzet, amikor is "a fordítás a népek közötti összekötő kapocs". Ezt a megállapítást választotta egyébként a VII. Fordítói Világkongresszus jelszavául.

Napjainkban a fordítási tevékenység - elsősorban a fejlett ipari államokban - óriási méreteket öltött. A fordítók számának növekedésével párhuzamosan bizonyos szakmai-szervezeti differenciálódás is kialakult.

* SCHWARZ, H.: Der Status des Übersetzers.

A szakfordítót mint magánszemélyt nyelvismeretei mellett egyes szakterületek többé-kevésbé elmélyült ismerete jellemzi. Nagyobb részük vállalatoknál, nemzeti vagy nemzetközi szervezeteknél dolgozik. Némelyek közülük az elkészült fordítások revideálásával foglalkoznak, mások fordító vagy dokumentációs szolgálatok vezetői.

A szakfordító lehet jogi személy is. A szakfordítók egyesülései három - alkalmasszerű vagy állandó - formában szoktak tevékenykedni:

munkaközösség azonos nyelvi és szakmai képzettségű fordítók között;

munkaközösség azonos nyelvi, de eltérő szakmai képzettségű fordítók között; végül

munkaközösség eltérő nyelvi és szakmai képzettségű fordítók között.

Egyes országokban léteznek hivatalból kirendelt főlesketett idegen nyelvi szakértők, valamint esküt tett hivatalos fordítók is. Ezeket főként a hatóságok és az igazságügyi szervek foglalkoztatják. Elfogadnak természetesen megbízásokat magánfelektől is, fő feladatuk azonban hiteles /hitelesített/ fordítások készítése, illetve ezek ellenőrzése és hitelesítése.

Az irodalmi fordítók rendszerint írók. A konferenciafordítók ujjabb, külön kategóriát képeznek. Tudományos ülések, politikai tanácskozások stb. anyagait: előadásokat, munkaokmányokat, határozatokat stb. fordítanak, gyakran a tolmácsolás ütemében.

A fentiekben vázolt munkakörök ellátásához jól képzett szakemberekre van szükség. A fordítói cím viselése megköveteli legalábbis az érettségit, bár dolgoznak fordítók középiskolai végzettség nélkül is.

A legfontosabb követelmény magától értetődően az idegen nyelv és az anyanyelv helyesírásának, nyelvtanának és stilisztikájának alapos ismerete. Emellett hasznos, ha a fordító járatos a gyorsírásban, valamint a gépirásban.

A fordítóképzés időtartama és tanrendje országonként eltérő. Rendszerint a már megszerzett, illetve a megkívánt előképzettség dönt a tanrend és a tanulmányi idő megállapításakor. Az általánosnak mondható képzési időtartam 3 év. Rendszerint két idegen nyelvet kell tanulni és legalább egy szakterületet kell alaposan megismerni.

Az egyetemi szintű képzés államvizsgálóval végződik, amelynek sikeres kiállása esetén a fordító oklevelet kap, vagyis jogot nyer az "okleveles fordító" cím viselésére. Egyesületek, társaságok, kereskedelmi és iparkamarák is végeznek nyelvi-szakmai képzést. Az államilag előírt, illetve jóváhagyott vizsgák sikeres kiállása esetén a tanulók megfelelő képesítő oklevelet kapnak.

A fordítói továbbképzés, vagyis a változó igényekhez és körülményekhez való alkalmazkodás intézményes biztosítása mindmáig megoldatlan kérdés, illetve az alkalmazott megoldás nem kielégítő.

A fordítók társadalmi helyzete jelenleg - amint ez már a bevezetésben is szerepelt - nem kielégítő; semmi esetre sem felel meg a népek közötti kulturális-gazdasági-műszaki-tudományos közvetítés jelentős szerepkörének.

A legtöbb országban nem is léteznek a hivatás helyzetét és gyakorlását szabályozó államhatalmi, illetve törvényhozási intézkedések. Ez különösen a fordítói cím viselése tekintetében káros, hiszen ezt - szabályozás hiányában - mindenki saját magának ítéli oda. Nincsenek a fordítók kötelességei kodifikálva, s nem léteznek olyan testületek, amelyek vitás kérdésekben, minősítési, hivatáserkölcsei és egyéb ügyekben dönthetnének.

A jelenleg helyenként meglévő szabályozási formák három fokozatba sorolhatók.

Az elsőben a "fordító" cím, illetve minősítés védelméről történik intézkedés. Vagyis törvény szabályozza, hogy milyen területű tevékenységi idő, illetve milyen vizsgák letétele után, esetleg milyen bejelentési /belépési/ kötelezettség teljesítése esetén nevezheti magát bárki fordítónak.

Az ilyen jellegű szabályozás azonban - az elvégzendő feladatok mennyiségére való tekintettel - nem zárja ki azt, hogy más is vállalhasson, illetve végezhesen fordítói munkát. A hivatalos "fordító" cím főként elismert jogi helyzetet és garantált munkaminőséget biztosít.

A második fokozatban a hivatást szabályozó államigazgatási vagy törvényhozási intézkedés pontosan előírja a foglalkozás gyakorlásához megkívánt előfeltételeket /képzési idő és mód, vizsgák stb./. Ebben a szabályozási fokozatban mind a cím viselése, mind a foglalkozás gyakorlása törvényes rendezés és védelem tárgyát képezi.

A harmadik fokozatban a törvényhozás hivatásrendi öngazgatást ir elő, megfelelő jogállású szervezet megalakítását, amelybe minden fordítónak főlvételt kell kérnie, s amely fölöttük szakmai irányítást és fegyelmi jogkört is gyakorol.

Ami mármost a fordítók szerzői jogait illeti, azokat a szerzői jogról szóló nemzetközi megállapodások szabályozzák. Közülük a legutolsó az 1952. szeptember 6-án aláírt világegyezmény, amelyet 1971. július 24-én egészítették ki, illetve módosítottak.

Azok az államok, amelyek az említett nemzetközi egyezményeket elfogadták, beiktatták azokat saját nemzeti törvénytárukba. Bár a fordítók szerzői jogi helyzete ily módon javult, még ma is tulnyomórészt az eredeti művek jogi helyzetétől függ. Ennek az a magyarázata, hogy az egyezmények a fordítót csupán átdolgozóknak, nem pedig társszerzőnek minősítették.

A fordítók anyagi, társadalombiztosítási és általános társadalmi helyzetéről a FIT 1971-ben világméretű vizsgálatot rendezett. Az eredmények és egyes nemzeti fordítószövetségek külön jelentéseinek a

tükreben megállapítható, hogy a fordítók kereseti viszonyai - legyen szó akár szabadfoglalkozásu, akár státusban lévő fordítóról - távolról sem kielégítőek. A fix állást betöltő fordítók helyzete valamivel mégis jobbnak mondható, aminek az a magyarázata, hogy a szakszervezetek jobb munkafeltételeket képesek tagjaik részére kiharcolni, mint a fordítószövetségek. Emellett egyes országokban több - egymás között hatalmi harcot folytató - szövetség is működik.

A fordítók anyagi helyzete azokban az országokban mondható az átlagosnál jobbnak, amelyekben a fordításügy helyzetét, s ezzel a honoráriumokat törvényes intézkedések szabályozzák. A fordítási díjak törvényes rendezése nemcsak a fordítókat óvja az illegális kenyérral szemben, hanem a megbízókat is védelmezi /nevezetesen a túlzott követelésekkel szemben/. Az természetes, hogy a hatóságilag rögzített tarifákat folyamatosan hozzá kell igazítani az árak általános alakulásához, illetve a pénz elértéktelenedéséhez.

Ahol nincs hatósági tarifarendezés, ott rendszerint a fordítószövetségek adnak ki ajánlásokat tagjaik, illetve azok megbízói részére. Az egyik fő probléma az elszámolási egység /szavak, sorok, oldalak száma, sorok és oldalak terjedelme/. A másik a mellékköltségek - adó, telefon, papír, leírás stb. - kérdése.

Sajnos, törvényes szankciók hiányában, ezeknek az ajánlásoknak nincs kötelező erejük. Háziasszonyok, nyugdíjasok, egyetemisták alákinálják az elszámolási egységekként ajánlott honoráriumot. Ezek az anomáliák eredményezik azt, hogy a szabadfoglalkozásu fordítók jövedelme sok államban nem éri el még az országos kereseti átlagot sem.

A fordítók társadalombiztosítási helyzete országról-országra ugyancsak erősen eltérő. A státusban levőké általában előnyösebb, mint a szabadfoglalkozásuaké. Kevés az olyan ország, amelyben a szabadfoglalkozásu fordítókat törvényes intézkedések kötelezik a társadalombiztosításban való részvételre. /Magyarország egy idő óta ezek közé tartozik. T.L./ Némely országban a szabadfoglalkozásu fordítók önkéntes alapon vehetnek részt a társadalombiztosításban.

A társadalombiztosítás hiánya főként azért hátrányos, mivel a fordítók elméleti és gyakorlati fölkészülési ideje túlságosan hosszú, vagyis a fordítók esetében a gazdaságilag produktív élettartam rövidebb, mint más - csupán egyszeres képzést igénylő - szakterületeken.

Emellett a hátrányos adóztatási rendszer is hozzájárul ahhoz, hogy számos szabadfoglalkozásu fordító fizikai és szellemi képességeinek végső határáig kénytelen dolgozni.

A jelenlegi helyzet megjavítása, a fordítók és a fordításügy szempontjából, csakis nemzeti törvényhozási intézkedésektől várható. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyes országok fordítószövetségeinek az eddiginél sokkalta aktívabban és kezdeményezőbbben kell föllépniük, hogy kieszközölhessék a szükséges törvényhozási intézkedéseket. Természetesen a FIT is sokat segíthet ezen a téren.